

Ο επικούρειος φιλόσοφος Έρμαρχος

Μπάμπης Πατζόγλου

ομιλία στον Κήπο Αθηνών στις 5 Δεκεμβρίου 2013

Προσπάθησα να συγκεντρώσω όσα πιο πολλά μπορούσα για τον μεγάλο φίλο, διάδοχο του Κήπου και φιλόσοφο, τον Έρμαρχο. Όμως δεν μας έχουν διασωθεί και πολλά απ' αυτόν τον περίφημο Επικούρειο Φιλόσοφο, παρά μόνο μερικές αναφορές του Διογένη του Λαέρτιου. Ακόμα, έχουμε λίγες αναφορές προς το πρόσωπό του και το έργο του, από τον Κικέρωνα, τον Πορφύριο, τον Αθήναιο, τον Πλούταρχο κ.α. Επίσης, έχουν διασωθεί σπαράγματα των επιστολών του και έργων του.

Ο Έρμαρχος γεννήθηκε στη Μυτιλήνη και ήταν σύγχρονος του Επίκουρου. Ήταν γιος του Αγεμόρτου. Ο Αγεμόρτος, όπως αναφέρεται στον Διογένη τον Λαέρτιο, ήταν ένας φτωχός άνθρωπος της Μυτιλήνης.

Ο Έρμαρχος αρχικά ανατράφηκε ως ρήτορας, αλλά στη συνέχεια, όταν συνάντησε τον Επίκουρο, έγινε ένας πιστός μαθητής και φίλος του Επίκουρου. Τον συνάντησε, όταν ο Επίκουρος επεχείρησε να κάνει σχολή στη Μυτιλήνη το 310 π.τ.χ.μ. Ο Έρμαρχος, ήταν τόσο πιστός στον Επίκουρο, που τον ακολούθησε και στη Λάμψακο και στην Αθήνα. Ο Επίκουρος διόρισε τον Έρμαρχο διάδοχο του Κήπου και επικεφαλής

της σχολής του. Επίσης τον έβαλε και σαν επικαρπωτή της περιουσίας του Κήπου και την οποία επρόκειτο να διαχειριστεί έτσι, ώστε να συντηρηθεί και ο Κήπος και η σχολή.

Ακόμα του άφησε και το σπίτι του στη Μελίτη, για να κατοικεί εκεί με όσους φίλους συνφιλοσοφούν με αυτόν. Έγινε λοιπόν ο διάδοχος του Επίκουρου και επικαρπωτής της περιουσίας αμέσως μετά τον θάνατό του Επίκουρου και συγκεκριμένα 270 π.τ.χ.μ. παρόλο που ήταν μέτοικος. Ο Επίκουρος στη Διαθήκη του, συγκεκριμένα αναφέρει τα εξής:

«Σύμφωνα με την παρούσα διαθήκη, αφήνω όλη την περιουσία μου στον Αμυνόμαχο του Φιλοκράτη, από τον δήμο Βατή, και στον Τιμοκράτη του Δημητρίου, από τον δήμο Ποταμού, κατά την δωρεά που για τον καθένα τους έχω αναγράψει στο Μητρώο, ώστε να παραχωρήσουν στο Μυτιληναίο Έρμαρχο του Αγεμόρτου και σε όλους που μαζί του φιλοσοφούν και σε όσους ο Έρμαρχος αφήσει διαδόχους στη φιλοσοφία, για να ασχολούνται με τη φιλοσοφία». Και πιο κάτω, μας αναφέρει ο Επίκουρος επίσης στην Διαθήκη του. «Την δε οικία μου, στη Μελίτη, ο Αμυνόμαχος και ο Τιμοκράτης ας την παραχωρήσουν στο Έρμαρχο, ώστε να κατοικήσει εκεί με όσους φιλοσοφούν μαζί του, και για όσα χρόνια ζήσει ο Έρμαρχος». Και πάρα κάτω η διαθήκη του Επίκουρου είναι γεμάτη από αναφορές, προτροπές και συμβουλές προς αυτόν¹.

Ως γνωστόν ο Επίκουρος άφησε την περιουσία του Κήπου στον Αμυνόμαχο και στον Τιμοκράτη, που ήταν Αθηναίοι πολίτες, γιατί ο νόμος αυτά επέτασσε την εποχή εκείνη. Έτσι, δεν μπορούσε να την αφήσει στον μέτοικο Έρμαρχο. Ο Έρμαρχος υπήρξε άξιος συνεχιστής του Επίκουρου και κράτησε τα ηνία του Κήπου και της Σχολής για 30 έτη.

Πέθανε στο σπίτι κάποιου ονόματι Λυσία, με τον οποίο προφανώς θα είχε φιλικές και ιδεολογικές σχέσεις. Γιατί εμείς οι Επικούρειοι έχουμε εμπιστοσύνη στους φίλους μας και καταφεύγουμε σ' αυτούς, και στις ευχάριστες στιγμές, αλλά και στις δυσάρεστες. Πέθανε σε

¹ Διογένη του Λαέρτιου Επίκουρος εκδ Εκδοτική Θεσσαλονίκης

προχωρημένη ηλικία από παράλυση. Άφησε πίσω του τη φήμη ενός μεγάλου φιλοσόφου. Διετέλεσε σχολάρχης του κήπου από το 270 έως το 240 και άφησε την διαδοχή του Κήπου στον Πολύστρατο. Δεν είναι σίγουρο αν πέθανε το 240 ή σε μεταγενέστερο χρόνο. Διότι όπως είπαμε, ήταν και σε προχωρημένη ηλικία και έπασχε από παράλυση.

Έγραψε πολλά έργα, τα οποία ο Διογένης ο Λαέρτιος τα θεωρεί εκπληκτικά και περίφημα. Όλα όμως έχουσε χαθεί και δεν γνωρίζουμε τίποτα απ' αυτά παρά μόνο τους τίτλους των που μας άφησε ο Διογένης ο Λαέρτιος.

Βέβαια αργότερα ανακαλύφθηκαν στην βίλα των παπύρων ή διασώθηκαν από άλλους φιλοσόφους σπαράγματα από τα έργα του.

Συγκεκριμένα τα συγγραφικά του έργα είναι:

α) Προς Έμπεδοκλέα, δηλαδή *Ενάντια στον Έμπεδοκλή*, που αυτό είναι ένα μεγάλο έργο 22 βιβλίων.

β) Περί των μαθημάτων, όπου σ' αυτό το βιβλίο εννοεί τα μαθηματικά. Και αυτό το έργο είναι μάλλον εμπνευσμένο από τους Μαθηματικούς ή από την Μαθηματική επιστήμη της εποχής του. Και στο οποίο, μάλλον, θα αναφέρεται και θα αναλύει την Επικούρεια θέση για τα Μαθηματικά. Ως γνωστόν, ο μεγάλος μας δάσκαλος, δεν είχε και αγαθή σχέση με τα θεωρητικά Μαθηματικά στα οποία προβάλλεται η Αριστοτέλεια Λογική, αλλά με την πρακτική εφαρμογή αυτών. Διότι με τα αξιώματα, τις υποθέσεις και με τον άγνωστο Χι δεν μπορεί να στηριχθεί ένα λογικό σύστημα το οποίο απορρέει απ' αυτά.

γ) Προς Πλάτωνα, δηλαδή ενάντια στον Πλάτωνα και

δ) Προς Αριστοτέλη, δηλαδή ενάντια στον Αριστοτέλη.

Ακόμα ο Έρμαρχος, στις επιστολές του, μας διασώζει τον τρόπο που πέθανε ο Επίκουρος. Μας λέει συγκεκριμένα, ότι ο Επίκουρος πέθανε από επίσχεση ούρων εξαιτίας πέτρας, αφού ήταν άρρωστος για δεκατέσσερις ημέρες.²

Ο Στωικός Κικέρων, κάνει μία ανελέητη κριτική, και στον Έρμαρχο και στα συγγραφικά του έργα. Για τα συγγραφικά του έργα διάκεινται με μένος εναντίον τους και τα χαρακτηρίζει, ο Κικέρων ως εχθρικά, και ως προς τη φιλοσοφία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη και του Έμπεδοκλή³

Και εδώ βλέπουμε και μας το πιστοποιεί ο Κικέρων, ότι οι Επικούρειοι, από τότε ήταν ενάντιοι και επιθετικοί, απέναντι στον Πλατωνισμό, στους κομπογιαννίτες και στους δεισιδαίμονες. Και γράφανε έργα εναντίον τους, προκειμένου να τους ξεσκεπάσουν. Όπως και εμείς, καλό θα είναι να είμαστε ενάντιοι, τόσο στην εκκλησία όσο και στην συνειδητή πολιτική των Στωικοπλατωνικών 300 αρχόντων ή της Τρόικας.

*

Ακόμα ο Κικέρων στο DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM μας λέει σχετικά με τον Έρμαρχο στην συζήτησή του με τον Τουρκουάτο.

«Αλλά για να μην απομακρυνθώ πολύ, [λέει στον πιτσιρικά Τουρκουάτο], άκουσε αυτό που είπε ο Επίκουρος καθώς πέθαινε, ώστε να καταλάβεις την ασυμφωνία ανάμεσα στις πράξεις και στα λόγια του».

Και μας παραθέτει ο Κικέρων την επιστολή που έγραψε πριν πεθάνει ο Επίκουρος για τον Έρμαρχο, για να κρικάρει τον Επίκουρο. Βέβαια ο Διογένης ο Λαέρτιος μας αναφέρει, ότι την επιστολή αυτή την έγραψε ο Επίκουρος στον φίλο του Ιδομενέα. Ο Κικέρων όμως έζησε 400 περίπου χρόνια πριν τον Διογένη τον Λαέρτιο και σε μία περίοδο πιο ευνοϊκή για

² Διογένη του Λαέρτιου: Επίκουρος

³ Κικέρωνα, *Academica*, ii_30 ? Αθήναιος, *Δειπνοσοφιστών*_, xiii_53 ? Φώπιος, *Βιβλιοθήκη*_, 167 .

την Επικούρεια Φιλοσοφία, απ' αυτήν που υπήρχε στα χρόνια του Λαέρτιου. Τέλος πάντων, ας υποθέσουμε ότι ο Επίκουρος την έγραψε αυτή την επιστολή προς τον Έρμαρχο. Αν και δεν αλλάζει η κριτική του Κικέρωνα, σ' όποιον ο Επίκουρος και να την έγραψε.

Λέει συγκεκριμένα η επιστολή.: «Ο Επίκουρος χαιρετά τον Έρμαρχο. Σου γράφω αυτά εδώ διάγοντας μία ευτυχισμένη και ταυτόχρονα την τελευταία μέρα της ζωής μου. Οι ασθένειες της κύστης και οι κολικοί είναι τόσο δυνατοί που τίποτα δεν μπορεί να αυξήσει το μέγεθός τους» [...] Και λέει στη συνέχεια. «Όλα αυτά, όμως, τα αντισταθμίζει η γαλήνη της ψυχής, που μπορώ να διατηρώ χάρη στην ανάμνηση των συζητήσεων μας και των ανακαλύψεών μας.

[Και απαντά ο Κικέρων].

-Με την αντίθεση αυτή που θέτει ο Επίκουρος μεταξύ της ψυχικής ευχαρίστησης και της σωματικής οδύνης, είναι ασυνεπής με την ίδια του την θεωρία.

Εάν μπορούμε να εγκωμιάσουμε την Επιστολή του Επίκουρου προς τον Έρμαρχο, δεν γίνεται το ίδιο με την διαθήκη του.

Ο Επίκουρος τοποθετεί μεγάλο μέρος της ευδαιμονίας του σοφού, στην ανάμνηση των ηδονών του παρελθόντος και στην λησμονιά των πόνων. Αλλά ούτε η ανάμνηση ούτε η λησμονιά εξαρτώνται από μας.

Κατά τον Επίκουρο, κάθε ηδονή και κάθε πόνος προέρχεται από το σώμα, από τις αισθήσεις.

-Εάν οι ηδονές και οι πόνοι του πνεύματος είχαν την αληθινή τους πηγή, στο σώμα και στις αισθήσεις, πως είναι δυνατό να είναι μεγαλύτερες από αυτές του σώματος;

[Αναρωτιέται ο Κικέρων και απαντά]:

-Υπάρχει ανώτερος τελικός σκοπός από την ηδονή. Και η ανθρώπινη νόηση οφείλει να τον ακολουθήσει. Όμως ο άνθρωπος δεν μπορεί να βρει μέσα στην ηδονή, αυτό το αγαθό που είναι ο τελικός σκοπός του. Και οι εσωτερικές δυνάμεις του ανθρώπου τον οδηγούν σε έναν σκοπό πιο ευγενικό.

-Αρα η θεωρία του Επίκουρου, δεν απευθύνεται στο πιο ανεπτυγμένο τμήμα του εαυτού μας, στην νόηση, αλλά στο κατώτερο τμήμα μας, που είναι κοινό με τα ζώα.

Υπάρχει ανώτερος τελικός σκοπός από την ηδονή, και οι ανθρώπινες πράξεις πρέπει να τον πραγματοποιήσουν.

Ο Έπαινος, που απονέμουμε στους μεγάλους άνδρες και στις μεγάλες πράξεις είναι, έμμεση άρνηση της θεωρίας του Επίκουρου.

-Η θεωρία του οφέλους, καταργεί την έκφραση και την πρακτική της Αρετής.

-Πρέπει ο Τουρκουάτος, αφού κοιτάξει μέσα του, να επιλέξει, μεταξύ της ηδονής και της αρετής, τον τελικό σκοπό που θα θεωρήσει πιο αντάξιο γι' αυτόν⁴».

Φυσικά ο Τουρκουάτος, ο Έρμαρχος αλλά και εμείς, δίνουμε την απάντηση στον Κικέρωνα ότι δεν μας χρειάζεται ο έπαινος, η ματαιοδοξία, διότι αν μας απονεμηθεί ενόσω είμαστε ζωντανοί, δεν αξίζει την προσπάθεια που καταβάλουμε για να τον αποκτήσουμε απ' ενός και απ' ετέρου δεν αξίζει να δυστυχήσουμε μία ζωή για να τον αποκτήσουμε. Επίσης, όταν μας απονεμηθεί μετά τον θάνατό μας, ακριβώς τα ίδια ισχύουν και επί πλέον, ότι δεν θα είμαστε εμείς εκεί για να τον παραλάβουμε.

*

Εκτός όμως από τον Κικέρωνα γράψανε και άλλοι εναντίον του Έρμαρχου, γιατί προφανώς δεν ήταν σίγουροι για την φιλοσοφία τους και ενοχλούντο όταν την αμφισβητούσαν. Ένας απ' αυτούς ήταν ο Αθήναιος.

4 Μετάφραση: Λεωνίδα Αλεξανδρίδη.

Ο Αθήναιος λοιπόν, μας διασώζει, μάλλον για να κατηγορήσει τον Επίκουρο, το εξής κείμενο το οποίο αναφέρεται ενάντια στον Έρμαρχο. Μας λέει, εκφράζοντας όλη την αντιδραστικότητα του και την συντηρητικότητά του, τα εξής: «Αυτός λοιπόν, ο Επίκουρος, άραγε δεν είχε ερωμένη το Λεόντιον, που έγινε διαβόητη ως εταίρα; Και μάλιστα την δραστηριότητά της αυτή, δεν την σταμάτησε ούτε κι όταν άρχισε να φιλοσοφεί, παρά συνευρισκόταν με όλους τους Επικούρειους στο Κήπο, ακόμα και μπροστά στα μάτια του Επίκουρου. Σε βαθμό που αυτός να την νοιαστεί ιδιαίτερα, πράγμα που το δείχνει στις επιστολές του προς τον Έρμαρχο⁵».

*

Ένα μεγάλο κομμάτι μας διασώζει ο Νεοπλατωνικός Πορφύριος (7ος αιώνας μ.τ.χ.μ). από το έργο του Έρμαρχου «Προς Έμπεδοκλέα», στο έργο του «Περί αποχής των εμψύχων»⁶ προκειμένου να ασκήσει πολεμική ενάντια στον Έρμαρχο. Ο Έρμαρχος σ' αυτό το έργο μας αναλύει την Επικούρεια υλιστική αντίληψη για την γέννηση των νομοθεσιών. Και αντιτίθεται στους Πυθαγόρειους που η πρακτική τους ήταν ενάντια στη θανάτωση των ζώων καθώς και απείχαν από την κρεατοφαγία, διότι πίστευαν πως και την ζωή στα ζώα, όπως και στους ανθρώπους την δίδουν οι Θεοί.

(Αν θέλετε να διαβάσετε ερμηνευμένο, αυτό που διασώζει ο Πορφύριος, από το έργο του Έρμαρχου προς Έμπεδοκλέα, μπορείτε να ανατρέξετε στο βιβλίο του Ψυρούκη «Ο Επίκουρος και η εποχή μας»).

Όμως περιληπτικά αυτό που λέει ο Έρμαρχος στο έργο του «προς Έμπεδοκλέα»⁷ είναι ότι ο φόνος του ανθρώπου από τον άνθρωπό είναι μία πράξη ανούσια. Και επεβλήθη γι' αυτόν ειδική τιμωρία, επειδή υπάρχει η τάση του ανθρώπου να θεωρεί ότι είναι παρόμοια η ψυχή του, με το σώμα. Αλλά στην πραγματικότητα, ο φόνος, αυτός καθ' αυτός, είναι βλαβερός προς όλο το σύστημα της ζωής. (Εδώ προφανώς εννοεί ο Έρμαρχος, ότι ο θάνατος ενός ανθρώπου στερεί την κοινωνία από τις εν δυνάμει του ικανότητες⁸). Όσοι το κατανοούν αυτό, δεν χρειάζονται καμιά δικαιολογία για να προβούν σε φόνο, όσοι όμως δεν το κατανόησαν, αποφεύγουν τον φόνο κατά βούληση, επειδή φοβούνται τις βαριές τιμωρίες.

Οι κοινοί άνθρωποι χρειάζονται ορισμένα εμπόδια για να μην πράξουν φόνο, ενώ αυτοί που συνειδητοποίησαν την αλήθεια αυτή, ότι δηλαδή δεν πρέπει να σκοτώνεις, εκτός από τις τιμωρίες, έβαλαν και τον φόβο. Γιατί το άλογο μέρος της ψυχής ωρίμασε, με έξυπνη διαπαιδαγώγηση, και έφτασε στη σημερινή σωφροσύνη. Και αυτοί οι άνθρωποι που συνειδη-

5 Αθηναίος Δειπνοσοφιστές XIII, 588b (121Us.,47 Arr.) Από το βιβλίο του Γιώργου Ζωγραφίδη «Επίκουρος, Ηθική, Η Θεραπεία της ψυχής»

6 «Περί αποχής εμψύχων» (I κεφ 7-12)

7 Ψυρούκης «Ο Επίκουρος και η εποχή μας» από το έργο του Πορφύριου «Περί αποχής εμψύχων» (I κεφ 7-12) έτσι όπως δίνονται από τον Dr Jaroslav Ludvikovsky (στην έκδοση Diogenes Laertios: Zivot a uceni Epikura, Praha 1952).

8 Ένα σχόλιο θέλω να κάνω εδώ, πάνω στο σύστημα ζωής: Ο κάθε άνθρωπος δέχεται, επιδρούν πάνω του διάφορα γεγονότα της καθημερινότητας και επιδρά πάνω στη καθημερινότητα, καθώς και είναι, φορέας των πολιτιστικών, πολιτικών, κοινωνικών, κ.τ.λ. επιδράσεων της κάθε συμβίωσης, αλλά και της παγκόσμιας κοινωνίας και ιστορίας, είτε δρα ενεργητικά είτε δρα παθητικά. Ο θάνατος λοιπόν ενός ανθρώπου στερεί και αλλάζει όλη αυτή την αλυσίδα των γεγονότων, με αποτέλεσμα την αλλαγή είτε προς το καλύτερο είτε προς το χειρότερο. Ακόμα, και στις σημερινές Πλατωνικές κοινωνίες, όπου εμφανίζονται οι ινστρούκτορες και φαίνεται να οδηγούν τα πράγματα προς μία κατεύθυνση. Μα αν δεν υπήρχαν τα άτομα-μονάδες, οι μικροί, ο λαός, δεν θα είχε νόημα η ύπαρξη τους.

Εκτός όμως από τον θάνατο ενός ανθρώπου διασταλτικά, μπορούμε να πούμε και για την καταστροφή του έργου του. Π.χ. ο θάνατος του Επίκουρου έγινε διπλός, διότι η καταστροφή του έργου του άλλαξε προς το χειρότερο την Ιστορία. Τα δε ζώα τα οποία είναι χρήσιμα για τον άνθρωπο παίζουν ελάχιστο έως καθόλου ρόλο στη διαμόρφωση αυτής της αλυσίδας.

τοποίησαν την αλήθεια, απέκτησαν τον έλεγχο πάνω στο χωρίς λογική ξύπνημα του πάθους. Και ένα από αυτά είναι η απαγόρευση να σκοτώνει ο άνθρωπος χωρίς δίκη.

Αυτό, όμως δεν μας δίνει το δικαίωμα ώστε να σκοτώνουμε μερικά ζώα που δεν είναι επικίνδυνα για τον άνθρωπο και δεν είναι βλαβερά για την ζωή. Τα οικιακά ζώα συμβάλουν σημαντικά στην ικανοποίηση των αναγκών. Αν όμως πολλαπλασιαζόντουσαν απεριόριστα τότε, ναι! να τα θανατώνουμε. Γιατί θα έτρωγαν όλη την τροφή που μας δίνει η Γη και από την οποία τρεφόμαστε και εμείς. Όσον αφορά τα λιοντάρια και γενικά τα άγρια ζώα δεν μπορούμε (δεν μπορούσανε τότε) να φανταστούν κάποιον αριθμό που θα ήταν ωφέλιμο και χρήσιμα. Γι' αυτό, όπως μας λέει ο Έρμαρχος, τα άγρια θηρία πρέπει να τα εξολοθρεύουμε (μιας και δεν γνώριζαν τον αριθμό που θα πρέπει να μείνουν. Ή δεν είχαν ανάγκη την οικολογία εκείνη την εποχή, με την σημερινή έννοια που λέει ότι δεν πρέπει να εξαφανίσουμε από την γη ορισμένα είδη ζώων για οποιαδήποτε χρήση του ανθρώπου), ενώ τα εξημερωμένα ζώα να τα περιορίσουμε σε σωστές αναλογίες»⁹

Το ίδιο μας λέει και ο Πλούταρχος για τον Έρμαρχο. Ότι δηλαδή, όπως γράφει ο φιλόσοφος Έρμαρχος «η απειλή της τιμωρίας απευθύνεται σ' αυτούς, που δεν προνοούν το κοινωνικώς ωφέλιμο». Και αυτή η προνοητικότητα, κατά την γνώμη μου, είναι η προπαρασκευαστική σκέψη για την επιλογή του ωφέλιμου. Είναι η εθελοντική Φρόνηση.

Για τον Έρμαρχο λοιπόν, η εκπαίδευση και η κατανόηση του να μη φονεύεις, είναι ένα παράδειγμα ξεπεράσματος του εαυτού μας τιθασεύοντας το άλογο μέρος της ψυχής μας. Και αυτό επιτυγχάνεται στα πλαίσια της κοινωνικής προόδου γι' αυτούς που θέλησαν να το κατανοήσουν, ενώ γι' αυτούς που δεν θέλησαν να εκπαιδευθούν τον εαυτό τους υπάρχει, και η τιμωρία και ο φόβος.

Όσον αφορά τα ζώα, εκείνη την εποχή, ούτε υπερπληθυσμός υπήρχε ούτε υπερπόλεις ούτε είχαν ανακαλύψει όλο τον Πλανήτη ούτε υπήρχε βιομηχανική παραγωγή, μόλυνση και όχληση του περιβάλλοντος ούτε γνώριζαν τις επιπτώσεις από την εξαφάνιση μερικών ειδών κ.τ.λ. Το ότι όμως ανακαλύπτουμε, με το κείμενό του, την σημερινή οικολογική νομοθεσία για τα δικαιώματα των ζώων, αυτό δίδει μία πρόσθετη αξία στο έργο του.

*

Ο Φιλόδημος, στο κείμενό του για τον τρόπο ζωής των θεών, γράφει για τον Έρμαρχο ότι μας δίνει μία άποψη για τη ζωή των θεών. Και μας λέει, ότι οι θεοί αναπνέουν, επειδή οι θεοί είναι έμβια όντα. Και όλα τα έμβια όντα αναπνέουν. Και το προχωρεί ο Φιλόδημος και μας λέει, ότι σύμφωνα με τον Έρμαρχο, οι θεοί μιλούν ο ένας με τον άλλον, γιατί η συνομιλία δημιουργεί προϋποθέσεις για την ευτυχία. Για αυτούς τους θεούς εμείς, δεν θα τους θεωρούσαμε πιο ευδαίμονες παρ' όλο που είναι άφθαρτοι, αν δεν μίλαγαν, αλλά μάλλον θα τους θεωρούσαμε σαν τους ανθρώπους που δεν μιλούν ή έχουν χάσει τη λαλιά τους. Γιατί είναι πραγματικό ότι όλοι μας, που δεν έχουμε χάσει την λαλιά μας, κάνουμε χρήση της γλώσσας. Έτσι και οι θεοί αν δεν μιλάνε, θα είναι ανάπηροι και δεν θα μοιάζουν μ' εμάς. Διότι θα είναι εξαιρετικά ανόητο, να μη συζητούν μεταξύ τους και μεταξύ των ομοίων τους, για το καλό που είναι πηγή μιας απεριγράπτης χαράς.

*

Στον Έρμαρχο αποδίδονται και δύο δόξεις από την Επίκουρου Προσφώνηση, που ανακάλυψε στο Βατικανό ο Wotke. Η λβ και η λστ προσφώνηση.

Η λβ λέει ότι «Ο σεβασμός προς το σοφό άνθρωπο είναι μεγάλο κέρδος γι' αυτούς που τον σέβονται»¹⁰.

9 Εδώ μας λέει ο Έρμαρχος την υλιστική πρακτική πάνω στο πως οι άνθρωποι από μόνοι τους διαχειρίζονται την ζωή και τον θάνατο, τόσο των ανθρώπων όσο και των ζώων. Και ότι ο Θεός ή οι Θεοί ή αν θέλετε η ειμαρμένη και η νομοτέλεια, δεν έχουν την παραμικρή συμμετοχή, σ' αυτά που ο άνθρωπος νομοθετεί και κανονίζει.

10 Απόδ. Χρήστος Γιαπιτζάκης.

Το χωρίο αυτό, η δόξα αυτή, έχει αποδοθεί στον Έρμαρχο από τον Kron, όχι όμως από τη Longo Auricchio. Ο Usener χρειάστηκε να προτείνει αλλαγή σε πέντε από τις εννέα λέξεις του αποφθέγματος! Το νόημα είναι το ακόλουθο: «ο σεβασμός του σοφού είναι μεγάλο αγαθό γι' αυτόν που τον σέβεται». Αντίθετα ο Bignone το έχει ερμηνεύσει ως εξής: «Ο σεβαστός λόγος του σοφού είναι μεγάλο αγαθό γι' αυτούς που το σέβονται». Ο Festugiere σωστά μιλά για την εσωτερική ανάγκη των νέων για έναν οδηγό, που με τα λόγια και το παράδειγμά του δασκάλου των, θα είναι σαν νόμος και για εκείνη την ηλικία. Και δεν θα υπήρχε καμία χαρά μεγαλύτερη, από τον ενθουσιασμό των πεπραγμένων, για ένα δάσκαλο. Δεν διευκρινίζεται, βέβαια, το είδος του σεβασμού μας λέει ο Festugiere: μήπως εννοεί ο Έρμαρχος, εκείνον που έδειξε ο νεαρός Κωλώτης προσπέφτοντας στα πόδια του δασκάλου¹¹; Η προσωπική απάντηση είναι, πως ούτε του Επίκουρου άρεσε αυτό ούτε είναι δεοντολογικό και ούτε μπορεί να εφαρμοστεί στην σημερινή εποχή. Και γι' αυτό, το αφήνει ασαφές, αυτό το είδος του σεβασμού, ο Έρμαρχος.

Και η λστ που λέει κατά την ερμηνεία του Ψυρούκη ότι, «Η ζωή του Επίκουρου, αν τη συγκρίνουμε με τη ζωή άλλων ανθρώπων, θα μπορούσε να θεωρηθεί, για ότι έχει σχέση με την καλοσύνη και την αυτάρκεια, μύθος¹²».

Όμως η ερμηνεία του φίλου μας του Τάκη είναι πιο καλύτερη και λέει: «Ο βίος του Επίκουρου συγκρινόμενος με των άλλων ως προς την πραότητα και την αυτάρκεια, θεωρείται μυθικός»¹³.

*

Βλέπουμε λοιπόν πόσο μεγάλος Φιλόσοφος ήταν ο Έρμαρχος. Και ήταν μεγάλος γιατί ήταν Επικούρειος. Ήταν λοιπόν σωστή επιλογή του Επίκουρου να τον θέσει επικεφαλής της σχολής του και διάδοχό του. Βέβαια, τον Μητρόδωρο είχε υπ' όψιν του για διάδοχο του Κήπου ο Επίκουρος, απ' ότι μας λέει σ' ένα βιβλίο που έγραψε ο Επίκουρος για τον Μητρόδωρο, αλλά δυστυχώς ο Μητρόδωρος πέθανε πριν τον Επίκουρο. Έτσι η επιλογή του Έρμαρχου δεν ήταν ήσσονος σημασίας. Απλά φανταζόμαστε, πως μάλλον θα είχε ο Επίκουρος, περισσότερα βιώματα με τον Μητρόδωρο.

Τα έργα του Έρμαρχου ήταν διαφωτιστικά για τον κόσμο και γι' αυτό τα ανέφεραν πολεμώντας τα οι διάφοροι κατοπινοί φιλόσοφοι. Εκείνο που κάνει εντύπωση είναι η αυτογνωσία, το δάμασμα του ανεξέλεγκτου ξυπνήματος του πάθους και το ξεπέρασμα του άγριου εαυτού μας με τον εξανθρωπισμό του κτήνους που κρύβουμε μέσα μας. Και όλα αυτά με την εκπαίδευση και με την φρόνηση που τα βρίσκουμε μέσα από τα σπαράγματα του έργου του «Προς Εμπεδοκλέα».

Ακριβώς, αυτή η σωφροσύνη, η οποία θα γίνει κτήμα του ανθρώπου με την κατανόηση του άγριου εαυτού του και της γνώσης για το κοινωνικό είναι, χρειάζεται και η σημερινή ανθρωπότητα ώστε με αυτά τα όπλα να πολεμήσει την αθλιότητα και το εκβαρβαρισμό του σημερινού Παγκόσμιου Καπιταλισμού προς μία Ηδονική κοινωνία.

Ο Έρμαρχος λοιπόν, αποτελεί για εμάς, τους κατοπινούς φίλους του, ορόσημο για την ελευθερία και την ευτυχία που προέρχεται από τη γνώση, τη φρόνηση, την πρόοδο και την αυτάρκεια.

Ψυχική και Σωματική Ηδονή!

Μπάμπης Πατζόγλου

11 Ζωγραφίδης

12 Ψυρούκης

13 Αποδ. Τάκης Παναγιωτόπουλος